

راهکارهای مراقبت از دانش‌آموزان در برابر آسیب‌های اجتماعی فضای مجازی

لیلا دریایی خرسند

کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی، مدیر مدرسه ابتدایی، شهرستان همدان، ناحیه ۲

چکیده

فضای مجازی یکی از روش‌های ارتباطی با دیگران است که از طریق اینترنت صورت می‌گیرد و بر گروه‌های مختلف سنی به ویژه دانش‌آموزان تأثیر بسیاری گذاشته است. حتی برخی از شبکه‌های مجازی و ماهواره‌ای تمام تلاش و تخصص خود را بر نهاد خانواده متمرکز کرده و تأثیرات نامطلوب و آسیب‌های جدی بر جای نهاده است که از مهم‌ترین این زیان‌ها می‌توان به ترویج خانواده‌های بی‌بند و بار، عادی جلوه دادن خیانت زوج‌ها به یکدیگر، عادی ساختن روابط جنسی قبل از ازدواج، شکاف میان نسل‌ها، از بین رفتن ارزش‌ها، انزوا و گوشه‌گیری اجتماعی اشاره کرد. لذا ضروری است که از این گروه سنی به عنوان آینده‌سازان جامعه محافظت و مراقبت به عمل آید. با توجه به این توضیحات جستار حاضر به بررسی راهکارهای مراقبت از دانش‌آموزان در برابر آسیب‌های اجتماعی فضای مجازی اختصاص یافته است تا به این سؤال‌ها پاسخ دهد که تأثیرات زیانبار اجتماعی فضای مجازی بر دانش‌آموزان چیست؟ و چطور می‌توان از آسیب‌های نامطلوب آن جلوگیری به عمل آورد؟ نتایج این پژوهش که به روش توصیفی تحلیلی انجام شده است، بیانگر این است که توجه به آموزه‌های اخلاقی، الگو بودن والدین در درستی رفتار، تبیین استفاده درست از فضای مجازی، آشناسازی فرزندان با مکان‌ها و ارزش‌های دینی، نقد اخلاقی آسیب‌ها، رفتار محبت‌آمیز داشتن والدین و معلمان با دانش‌آموزان، توجه خانواده‌ها به تربیت دینی بهترین راهکارهای صیانت از دانش‌آموزان در برابر آسیب‌های فضای مجازی است.

واژه‌های کلیدی: فضای مجازی، آسیب‌های اجتماعی، دانش‌آموزان، مراقبت.

۱- مقدمه

فضای مجازی از انواع رسانه‌های اجتماعی است که کاربران با عضویت در آن با افراد بسیاری از جمله دوستان و آشنایان مرتبط می‌شوند و دوستی‌های جدیدی را شروع می‌نمایند و با توجه به نیاز و بنا به درخواست خود در گروه‌های مختلف عضو شده و بدین ترتیب به عضویت گروه‌های مختلف اجتماعات مجازی در می‌آیند. این پیوندها و ارتباطات فارغ از محدودیت‌های مکانی، زمانی، اجتماعی، فرهنگی و طبقاتی امکان می‌پذیرد (اکبری تبار، ۱۳۹۰: ۳۲).

این فناوری غیر از محاسنی که دارد، خطراتی را نیز متوجه کاربران خود می‌کند. دانش‌آموزان به عنوان کودکان و نوجوانان بیش از سایر اقدار جامعه تحت تأثیر این پدیده قرار می‌گیرند. آنان به مقتضای سن و شرایط خاص روحی که دارند و این که از نظر جسمی و اجتماعی در حال رشد هستند، می‌توانند قربانیان اصلی خطرات فضای مجازی به شمار آیند.

در این دوره سنی به خاطر شرایط روحی، اجتماعی و عاطفی خاص، درگیری ذهنی با موضوعات جدید، چه مثبت باشد، چه منفی بیشتر است و نوجوانان بیش از هر سن دیگری از خانه فاصله می‌گیرند و با همسالان خود روبرو می‌شوند و چون از تجربه کافی برای مقابله با فشارهای گروه جهت هم‌رنگ شدن با آن‌ها برخوردار نیستند، ممکن است با این فشارها برخوردی منفی داشته باشند (پناهی و همکاران، ۱۳۹۱: ۲۸).

بنابراین فضای مجازی آسیب‌هایی نیز در پی دارد و محدودیت‌هایی نیز ایجاد می‌کند که باید برای جلوگیری از آن‌ها راهکارهایی در نظر گرفت.

به دلیل اهمیت نظارت و سامان دادن به فضای مجازی، مقام معظم رهبری در هفدهم اسفندماه سال ۱۳۹۰ دستور تشکیل شورایی با عنوان «شورای عالی مجازی» را صادر نمودند (میدانی، ۱۳۹۱: ۶). این نوشتار به آسیب‌شناسی و ارائه راهکارهایی مناسب برای جلوگیری از آسیب‌های ناشی از فضای مجازی بر دانش‌آموزان می‌پردازد. برای رسیدن به این منظور پس از ذکر تعاریفی راجع به فضای مجازی و تأثیرات مثبت و منفی آن، راهکارهایی جهت صیانت و مراقبت از دانش‌آموزان در برابر آسیب‌های فضای مجازی ارائه می‌شود.

۲- پیشینه تحقیق

در این بخش چند نمونه از پژوهش‌های مرتبط با فضای مجازی معرفی می‌شوند:

-علیرضا فجری و محمد مهدی فجری در مقاله «راهکارهای صیانت از خانواده در برابر آسیب‌های فضای مجازی» که در سال ۱۳۹۶ در مجله اخلاق چاپ شد، راهکارهای صیانت از خانواده در برابر مهم‌ترین آسیب‌های فضای مجازی را مورد مطالعه و بررسی قرار دادند.

-زهرا غیاث آبادی و محمد شهاب مرادی مطلق در مقاله «راهکارهای کنترل و کاهش آسیب‌های فضاهای مجازی در فرایند تربیت و آموزش مدارس» که در سال ۱۳۹۷ در مجله مطالعات روانشناسی و علوم تربیتی به چاپ رسید، ارتباط بین راهکارهای کنترل و کاهش آسیب‌های فضای مجازی در فرایند تربیت و آموزش دانش‌آموزان شهر اراک را بررسی نمودند.

-احمد زندوانیان و همکاران در پژوهش «آسیب‌های فضای مجازی بین دانش‌آموزان دختر» که در سال ۱۳۹۲ در مجله فرهنگ- ارتباطات به چاپ رسید، به بررسی آسیب‌ها و تأثیرات منفی این فضا، بر روی دانش‌آموزان دختر شهر یزد پرداختند.

-فاطمه بیدی و همکاران در پژوهش «تأثیر فضای مجازی بر سبک زندگی» که در سال ۱۳۹۶ در مجله International Multidisciplinary Journal of Pure Life به چاپ رسید، به مطالعه و بررسی تأثیرات فضای مجازی، بر روی سبک زندگی با توجه به آراء و نظرات موجود، پرداختند.

۳- مبانی نظری تحقیق

۳-۱- تعریف فضای مجازی

فضای مجازی دنیایی کم‌سابقه و نوظهور در دوره گسترش رسانه‌های ارتباطی جدید است که از رواج آن بیش از دو دهه نمی‌گذرد. در واقع فضای مجازی جهان ارتباط متقابل بین رایانه‌ها و جامعه حاصل از چنین ارتباطی است (ذکایی و خطیبی، ۱۳۸۵: ۱۱۳).

تعبیر فضای مجازی برای اولین بار در سال ۱۹۸۴ توسط ویلیام گیسون، نویسنده رمان نورومانسر، ابداع شد (هولمز، ۲۰۰۵). وی از تعبیر فضای مجازی برای توصیف یک دنیای جدید مجازی بهره گرفت (هاشمی‌زاده و انصاری نسب، ۱۳۹۶).

فضای مجازی همان طور که از نامش پیداست یک فرا فضا یا فضای ذهنی است. که در عین این که همه جا هست، هیچ جا حضور واقعی ندارد. فضایی که به خاطر در دسترس قرار دادن اطلاعات، به انسان قدرت نمادین گسترده و امنیت روانی بالایی می‌بخشد. اما در مقابل آن فرد را وابسته‌تر، قدرت واقعی را کمتر و اضطراب را بیشتر می‌نماید. فضایی سیال و بی‌حد که به سادگی و دایم در دسترس همه هست. فضایی که ضمن تسهیل شرایط ایجاد تعامل اجتماعی، توافق اجتماعی عمیق و پیکارچگی اجتماعی گسترده ایجاد می‌کند، ولی از سویی دیگر، به علت کارکردهای خصوصی و فردی، سبب افزایش انزوای اجتماعی می‌شود (نیکخواه قمصری، ۱۳۹۳: ۱۱۰).

ریمرز^۲ معتقد است فضای مجازی مجموعه‌ای از سخت افزارهای تسهیل کننده ارتباط میان انسان‌هاست، البته بدون توجه به فواصل زمانی و مکانی میان آن‌ها و می‌توان آن را رسانه ارتباطی و در عین حال مکانی جهت گردهم آمدن انسان‌ها دانست.

از مهم‌ترین ویژگی‌های فضای مجازی می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

در دسترس بودن و وسعت، کم هزینه بودن، چندرسانه‌ای بودن، تعامل‌گرایی، بهره‌گیری بدون نیاز به تخصص و مهارت، ارتباط فوری، مداومت و پیوستگی، جمع‌گرایی و شبکه‌سازی انسانی (آذربخش، ۱۳۹۱: ۹۶-۹۷).

۳-۲- تعریف دانش آموز

دانش‌آموز صفت فاعلی است به معنای کسی که دانش می‌آموزد (دهخدا، ۱۳۷۲: ذیل واژه). کسی که علم آموزد و دانش فراگیرد (رامپوری، ۱۳۸۸: ذیل واژه).

^۱ . Holmes

^۲ .Reimers

در اصطلاح، برای اطلاق به محصلان رسمی در سطح تحصیلات پیش از دانشگاه به کار می‌رود. در یک نظام آموزشی، وقتی یک فرد می‌آموزد که «دیگران چه گفته‌اند و چه کرده‌اند» و برایش می‌گویند که «مسایل پیچیده یک علم را چگونه حل کرده‌اند» دانش‌آموز، دانشجو یا طلبه است (رجایی یزدی، ۲۰۱۶: ۱۲).

در ایران دانش‌آموزان در هفت سالگی به ابتدایی می‌روند و شش سال درس می‌خوانند سپس سه سال دوره اول متوسطه را می‌گذارند و بعد از آن سه سال دوره دوم متوسطه را می‌گذرانند. در سال دوم دوره متوسطه دوم به انتخاب رشته می‌پردازند.

۳-۳- آسیب

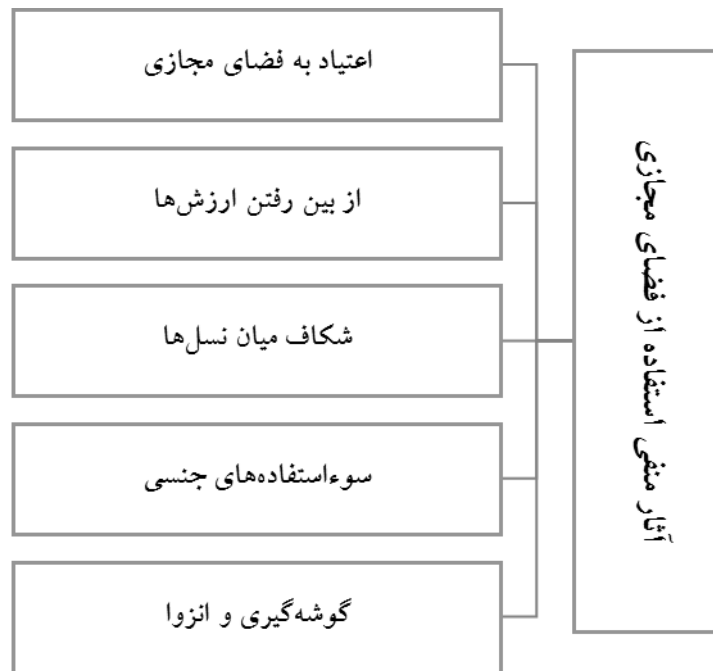
آسیب که در لغت به معنی «زخم، عیب و نقص، درد، رنج، گزند، آزار، زیان و خسارت» آمده است (معین، ۱۳۶۲: ذیل واژه)، عامل ایجاد اختلال، ناهنجاری و آفت در پدیده‌ها شناخته شده و گاهی به خود اختلالات، آسیب گفته می‌شود (باغبان، ۱۳۹۵). باید توجه داشت که مجموعه‌ای از ارتباطات بین انسان‌ها از راه رایانه و وسایل مخابراتی، خارج از محیط‌های فیزیکی صورت می‌گیرد. بر این اساس می‌توان فضای مجازی را محیط الکترونیکی واقعی دانست که ارتباطات انسانی در آن به صورت زنده و مستقیم و به شیوه‌ای سریع، فراتر از مرزهای جغرافیایی و یا حتی نیاز به ابزار خاص شکل می‌گیرد (جعفری، ۱۳۹۶). اصطلاح آسیب‌شناسی که «امروزه معادل واژه pathology به کار می‌رود و آن عبارت است از مطالعه و بررسی موقعیت‌ها، وضعیت‌های بیمارگونه و ناهنجار اجتماعی که متوجه یک نظام یا گروه و یا سازمان شود» (باغبان، ۱۳۹۵)، در علوم مختلف و مخصوصاً در روان‌شناسی و تعلیم و تربیت کاربرد ویژه دارد.

۴- بحث و بررسی

در این بخش ابتدا آثار منفی استفاده از فضای مجازی بررسی می‌شود و سپس راهکارهای مراقبت از دانش‌آموزان ارائه می‌گردد.

۴-۱- آثار منفی استفاده از فضای مجازی در تربیت دانش‌آموزان

همان‌طور که گفته شد فضای مجازی تأثیرات نامطلوبی از خود بر جای می‌گذارد که مهم‌ترین آن‌ها در نمودار زیر نمایش داده می‌شود:

نمودار (۱) آثار منفی استفاده از فضای مجازی

۱-۱-۴- اعتیاد به فضای مجازی

یکی از مشکلات فضای مجازی اعتیاد به آن است که می‌تواند مشکلات جدی تحصیلی و خانوادگی برای مخاطبان به وجود آورد.

زنگ خطر اعتیاد به فضای مجازی زمانی به صدا در می‌آید که استفاده‌کننده از اینترنت نتواند به مدت یک ماه دوری از اینترنت را طاقت آورد. امروزه متأسفانه این پدیده را در میان جوانان مشاهده می‌کنیم؛ به گونه‌ای که برخی از جوانان، تمام مدت شب را با اینترنت سپری می‌کنند و طول روز در خواب هستند. این مسئله می‌تواند منشأ آسیب‌های متعددی در حوزه‌های خانوادگی، ارتباطی، عاطفی، روانی، جسمی و اقتصادی گردد (رحیمی، ۱۳۹۰).

رسانه‌های عمومی و مخصوصاً اینترنت، با قرار دادن امکانات و گزینه‌های بی‌شمار در اختیار جوانان، باعث آشنایی مداوم آنان با محرک‌های جدید و انواع مختلف رفتار می‌شوند. چنین فضایی سبب ایجاد هویت نامشخص و پیوسته در حال تحول می‌شود؛ یعنی «اینترنت یک صحنه اجتماعی است که فرد را در موقعیت‌های متنوع نقش‌ها و سبک‌های زندگی قرار می‌دهد و از آن تأثیر می‌پذیرد» (اکبری، ۱۳۹۰: ۱۶۲).

۲-۱-۴- از بین رفتن ارزش‌ها

با تغییر و تحولات صورت گرفته در حوزه فناوری، بسیاری از ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی تحت تأثیر آن قرار گرفته است؛ به گونه‌ای که برخورد با این موضوع به یکی از چالش‌های پیش روی فرهنگ‌ها تبدیل شده است؛ زیرا اساساً ورود اینترنت همراه با اشاعه ارزش‌های غربی، سبب ایجاد چالش‌های جدید در کشورهای دیگر شده است. با توجه به اینکه برخی از عناصر موجود در این پدیده، مغایر با ارزش‌های اسلامی-ایرانی است، می‌توان گفت اینترنت می‌تواند آسیب‌های زیادی در پی داشته باشد؛ به

عنوان نمونه، ورود اینترنت در حوزه خانواده موجب تغییر نظام ارزشی در خانواده‌ها می‌شود. چنانکه یک مطالعه تجربی نشان داده که استفاده جوانان از اینترنت موجب کاهش ارزش‌های خانواده شده است (زنجانی زاده، ۱۳۸۴).

۳-۱-۴- شکاف میان نسل‌ها

اینترنت یکی از عواملی است که باعث بیشتر شدن شکاف بین نسل‌ها گردیده است. در حال حاضر شکاف بین نسل دوم و سوم علاقه‌مند به اینترنت آشکارتر شده است؛ این شکاف تا حدی است که هیچ یک زبان همدیگر را نمی‌فهمند. امروزه با ورود وسایل و فناوری‌های جدید به حوزه خانواده‌ها شاهد این مسئله هستیم که والدین و دانش‌آموزان در حالی که مدت زمان زیادی در کنار یکدیگر می‌نشینند، اما سخنی بین آن‌ها رد و بدل نمی‌شود. دیگر از آن نوع خانواده‌هایی که والدین و دانش‌آموزان دور هم نشسته و درباره موضوعات گوناگون خانوادگی و کاری با هم گفتگو کرده و نظرات همدیگر را در مورد موضوعات مختلف جویا می‌شوند، کمتر نشانی می‌بینیم. در دنیای کنونی روابط موجود میان والدین و دانش‌آموزان رو به سردی گرائیده و دو نسل به دلیل داشتن تفاوت‌های اجتماعی و تجربه‌های زیستی مختلف، زندگی را از دیدگاه خود نگرسته و مطابق با آن تفسیر می‌کنند. نسل امروز (دانش‌آموزان) که خواهان تطابق با پیشرفت‌های روز است، در برابر احساس دانایی و باتجربگی نسل دیروز (والدین) واکنش نشان می‌دهد و چون یارای مقاومت در برابر منطق و نصایح ریشه‌دار و سرشار از تجربه نسل دیروز را ندارد، به لجبازی روی می‌آورد (رحیمی، ۱۳۹۰: ۱۹).

امروزه سرعت فناوری باعث گسترش شکاف بین دانش‌آموزان و والدینشان شده است. بنا بر اظهارات معاون سازمان بهزیستی کشور، میزان گفت و گو در بین اعضای خانواده در کشور، تنها حدود ۳۰ دقیقه است که این موضوع می‌تواند آسیب‌زا باشد. گرچه دانش‌آموزان با والدینشان از نظر زیستن در یک فضای فرهنگی با هم اشتراک دارند، اما عوامل گوناگونی بر افزایش سریع شکاف بین آنان تأثیرگذار است که می‌توان به این موارد اشاره کرد: داشتن اطلاعات، گرایش‌ها و رفتارهای متفاوت دانش‌آموزان، رسانه‌ها، سرعت تحولات و گسترش ارتباطات با جهان توسعه یافته، توجه بیشتر جوانان به برنامه‌های جهانی شدن فرهنگ، گسترش بی‌رویه انجمن‌ها و کانون‌هایی غیر از کانون خانواده برای پیوستن و تعلق یافتن جوانان به آن‌ها (همان).

۴-۱-۴- سوءاستفاده‌های جنسی

در گردهمایی جهانی که با عنوان «کارشناسی برای حمایت کودکان در برابر سوءاستفاده جنسی از طریق اینترنت» در سال ۱۹۹۹ برگزار شد، قطعنامه‌ای صادر گردید که در آن بر این امر تأکید شده است که رابطه متقابلی بین توسعه اینترنت و در معرض خطر قرار گرفتن کودکان وجود دارد. همچنین از فعالیت‌های محرمانه مربوط به فحش‌های کودکان و پورنوگرافی که از طریق اینترنت مورد استفاده واقع می‌شود، به عنوان یکی از مسائل حاد دنیای امروز یاد شده است (اکبری، ۱۳۹۰: ۱۶۳).

با توجه به اینکه اینترنت در ایجاد روابط دوستانه و عاشقانه نقش تسهیل‌کننده‌ای بر عهده دارد، در زمینه‌های غیراخلاقی بسیار مورد توجه قرار گرفته است و گسترش ارتباطات نامتعارف میان جوانان و حتی خیانت در روابط زناشویی و ایجاد روابط نامشروع از تبعات آن به شمار می‌آید (رحیمی، ۱۳۹۰: ۱۹).

۵-۱-۴- گوشه‌گیری و انزوا

یکی از آثار منفی استفاده از اینترنت و فضای مجازی در دنیای کنونی، جایگزین شدن فضای مجازی به جای روابط خانوادگی، دوستانه و خویشاوندی است که همین امر به گوشه‌گیری و انزوا منجر گردیده است.

افرادی که مدت زیادی از زمان خود را به سیر و جست و جو در سایت‌های اینترنتی اختصاص می‌دهند، ناگزیر دست از فعالیت‌های اجتماعی کشیده و به فعالیت‌های فردی روی می‌آورند که همین امر، خواه ناخواه، سبب می‌شود نسبت به بسیاری از ارزش‌های اجتماعی بی‌اعتنا شده و حتی آن‌ها را زیر پا بگذارند. به بیان دیگر، رابطه تنگاتنگی بین استفاده از اینترنت و روابط اجتماعی وجود دارد؛ «نتایج پژوهش شاندرز نشان داد که استفاده زیاد از اینترنت با پیوند ضعیف اجتماعی مرتبط است. برعکس کاربرانی که از اینترنت کمتر استفاده می‌کنند، به طور قابل ملاحظه‌ای با والدین و دوستانشان ارتباط بیشتری دارند (صبوری خسروشاهی، ۱۳۸۶).

بر اساس پژوهش‌های صورت گرفته مشخص شده است که گاهی کاربران اینترنت هیچ وقت از گوشه‌گیری اجتماعی خود باخبر نباشند و یا در صورت مطلع بودن، آن را انکار کنند. اما واقعیت امر این است که ویژگی کار با اینترنت چنان است که فرد را به خود مشغول می‌کند. تحقیقات انجام شده نشان می‌دهد دنیای اجتماعی در آینده دنیای منزوی باشد؛ زیرا اینترنت با توجه به رشد روزافزون خود و ایجاد جذابیت‌های کاذب برای نوجوانان، نه تنها آنان را به خود وابسته می‌سازد، بلکه جانشین والدینشان نیز می‌شود (جان باور، ۲۰۱۵).

۲-۴-۲- ارائه راهکارهایی جهت مراقبت از دانش‌آموزان

۱-۲-۴- توجه به آموزه‌های اخلاقی

یکی از راهکارهایی که می‌تواند به تقویت قدرت مقاومت خانواده‌ها در برابر آثار منفی فضای مجازی کمک کند، توجه به آموزه‌های اخلاقی است. بی‌شک اگر کاربران در هنگام استفاده از فضای مجازی، خدا را در نظر داشته باشند و به قوانین الهی، اصول اخلاقی و منهیات دینی توجه کنند، از بسیاری از آسیب‌های این فضا مصون خواهند بود. چت با نامحرم، دیدن فیلم و سریال‌های نامناسب یا عکس‌های محرک، خواندن داستان‌های محرک جنسی را می‌توان خطوط قرمزی دانست که نه تنها باید خودمان از آن‌ها دوری کنیم، بلکه باید افراد خانواده و به ویژه کودکان را از آثار و عواقب آن‌ها برحذر داریم.

۲-۲-۴- الگو بودن والدین در درستی رفتار

معرفی الگوهای برتر به اعضای خانواده از ملزومات داشتن خانواده سالم است. با توجه به تقدس والدین و سرمشق بودن آنان در نزد کودکان، ضروری است که خود الگوی کاملی از رفتارهای درست باشند تا بهتر در ذهن و روح کودک نقش ببندند. اگر والدین بتوانند اصلاح مصرف رسانه‌ای و بهره‌مندی از فضای مجازی را از خودشان شروع کنند، فرزندان نیز از رفتار و عملکرد آنان الگو خواهند گرفت؛ مثلاً اگر پدر خانواده در هنگام شب و زمان حضور در خانه، تلفن همراه خود را کنار بگذارد یا رمز عبور تلفن همراه پدر و مادر یا رایانه خانگی در اختیار اعضای خانواده باشد و فرزندان بدانند در تلفن همراه پدر و مادرشان مورد نامناسبی وجود ندارد، آنان نیز چنین رفتاری را فرا می‌گیرند.

۳-۲-۴- تبیین استفاده درست از فضای مجازی

برای داشتن فضای مجازی مطلوب در خانواده، علاوه بر کسب آگاهی‌های لازم، باید چگونگی استفاده از آن کاملاً تبیین و مدیریت شود که این موضوع در چند بخش قابل بررسی است:

³. John Bauer

-باید دانست بین نیاز حقیقی فرزندان و درخواست آنان تفاوت وجود دارد؛ محبت والدین، خوراک، پوشاک، کسب علم و دانش، معارف و علوم دینی از نیازهای فرزندان است و وظیفه والدین برآورده کردن این نیازهاست؛ اما برخی از خواسته‌های فرزندان، نیاز حقیقی نیست و چه بسا برآورده کردن برخی از این خواسته‌ها می‌تواند مشکلاتی را به وجود آورد؛ مثلاً، گوشی و تبلت هوشمند برای کودکان و نوجوانان آسیب‌زاست. همچنین اینترنت پرسرعت، حتی برای تحقیقات علمی و پژوهشی، از نیازهای خانواده نیست. البته باید گفت ممکن است این موارد بر اثر تبلیغات فراوان و فشار جو عمومی به صورت نیاز جلوه‌گر شده باشد؛ اما با اندکی تأمل می‌توان دریافت که این‌ها نیاز واقعی نیستند.

-والدین در تهیه ابزار برای فرزندان خود، باید به محتوای مطلوب آن توجه داشته باشد؛ چرا که خریدن ابزارهایی با محتوای نامطلوب، غربی و غیربومی مانند: کنسول‌های بازی پلی‌استیشن، Xbox و دیگر محصولات موجود در بازار، می‌تواند موجب بروز مشکلات زیادی برای خانواده‌ها شود (فجرى، ۱۳۹۶: ۷۱)..

-برنامه‌ریزی و تعیین زمان مشخص مهم‌ترین راهکار برای استفاده درست از رسانه‌های جدید است. استفاده نامحدود جوان و نوجوان از اینترنت و بازی‌های رایانه‌ای، آسیب‌های گوناگونی در پی دارد؛ از این رو لازم است برای استفاده روزانه فرزندان از اینترنت، بازی‌های رایانه‌ای و... زمان محدود و مشخصی در نظر گرفته شود که تداخلی با زمان کارهای مهم‌تری مانند: نماز، درس خواندن، مطالعه، تفریح مناسب با دوستان، بازی‌های حقیقی و ... نداشته باشد و موجب بی‌نظمی در انجام امور نشود. همچنین در دوره امتحانات اختلالی در درس خواندن ایجاد نکند.

-عدم نظارت بر محل استفاده از فضای مجازی، باعث خواهد شد که اعضای خانواده در هر مکان و زمان و با بهانه‌های مختلفی مانند به‌روز بودن و ارتباط با دنیا، از آن استفاده کنند و از برقراری ارتباط‌های درست و سازنده با اطرافیان دور شوند. همین امر به عامل مهمی در کاهش گفت و گو در بین اعضای خانواده تبدیل شده است که موجب گردیده بهترین زمان برای دور هم بودن اعضای خانواده، به دستگاه‌های ارتباطی یا تلویزیون اختصاص یابد. پیامد این بی‌توجهی در میهمانی‌ها بیشتر نمایان می‌شود؛ زیرا افرادی که برای دید و بازدید در خانه یکی از اقوام یا دوستان حاضر شده‌اند، بیش از آن که با یکدیگر تعامل داشته باشند با وسایل ارتباطی خویش یا فیلم‌های تلویزیونی سرگرم‌اند.

یکی از راهکارهای مقابله با این آسیب، کنار گذاشتن گوشی‌ها و تبلت‌ها در هنگام شب و اختصاص دادن زمان به لذت گفتگو با اعضای خانواده است. همچنین در میهمانی‌ها میزبان می‌تواند در کمال احترام از میهمانان درخواست کند گوشی‌های خود را تا حد امکان در دست نگرفته یا آن را خاموش کرده یا در حالت سکوت قرار دهند.

-هنگامی که استفاده از وسیله‌ای خاص باعث بروز آسیب‌های فراوان می‌شود، باید به دنبال جایگزینی مناسب بود تا میزان آسیب‌ها را کاهش داد و تهدیدها را به فرصت تبدیل کرد. توجه به آداب و رسوم و فرهنگ اسلامی یکی از راهکارهای ضروری و کمک‌کننده در این مسیر است. مناسب‌ترین بستر برای جایگزینی را انجام دهد، خانواده و کارکردهای مربوط به آن است که می‌تواند هم‌زمان با غنی‌سازی اوقات فراغت، فرهنگ اصیل اسلامی - ایرانی را نیز تقویت یا احیا کند. موارد ذیل می‌تواند جایگزین مناسبی برای ارتباطات نادرست فضای مجازی در خانواده‌ها باشد:

الف) گفت‌وگو و تعاملات خانوادگی

ب) ارتباط با خویشاوندان

ج) ارتباط با دوستان خوب

د) داستان‌گویی، بازی‌ها و تفریحات سالم

۴-۲-۴-آشناسازی فرزندان با مکان‌ها و ارزش‌های دینی

یکی از مهم‌ترین نگرانی‌های والدین درباره استفاده فرزندان از فضای مجازی، عدم نظارت بر آنان در محیط‌های خارج از خانه و در ارتباطات با دوستان و جامعه است. برای رفع این نگرانی به نظر می‌رسد آشنا ساختن فرزندان، به ویژه جوانان و نوجوانان، با مراکز دینی مانند: مسجد، دارالقرآن، پایگاه‌های بسیج و... که مروج دین و اصول اخلاقی هستند، می‌تواند مؤثر باشد و این مراکز بتوانند فرزندان را از مشکلات و آسیب‌های احتمالی در امان نگه دارند.

علاقه‌مند کردن فرزندان به نماز، افزایش حیا، شخصیت دادن به آنان و پرهیز از تحقیر و سرزنش از موارد تأثیرگذار در مصون‌سازی فرزندان است. همچنین والدین موظفند بینش و بصیرت فرزندان را در این خصوص که دشمنان با استفاده از فضای مجازی نقشه‌های خود را عملی می‌کنند، افزایش دهند.

۴-۲-۵-نقد اخلاقی آسیب‌ها

بخش قابل توجهی از آسیب‌های فضای مجازی به حوزه اخلاق مرتبط است که متأسفانه کمتر مورد نقد و بررسی قرار گرفته است. اغلب آسیب‌شناسان در شناسایی ریشه‌های معضلات فضای مجازی به راه خطا رفته و تمام معضلات را به کاربران منسوب کرده‌اند؛ در صورتی که منشأ این معضلات در دو حیطه قابل بررسی است:

الف) ساختاری: مرتبط با حوزه کار مدیران و برنامه‌ریزان فضای مجازی است.

ب) معرفتی - شناختی: مرتبط به کاربران است (فجری، ۱۳۹۶: ۷۸-۷۹).

۴-۲-۶-رفتار محبت‌آمیز داشتن والدین و معلمان با دانش‌آموزان

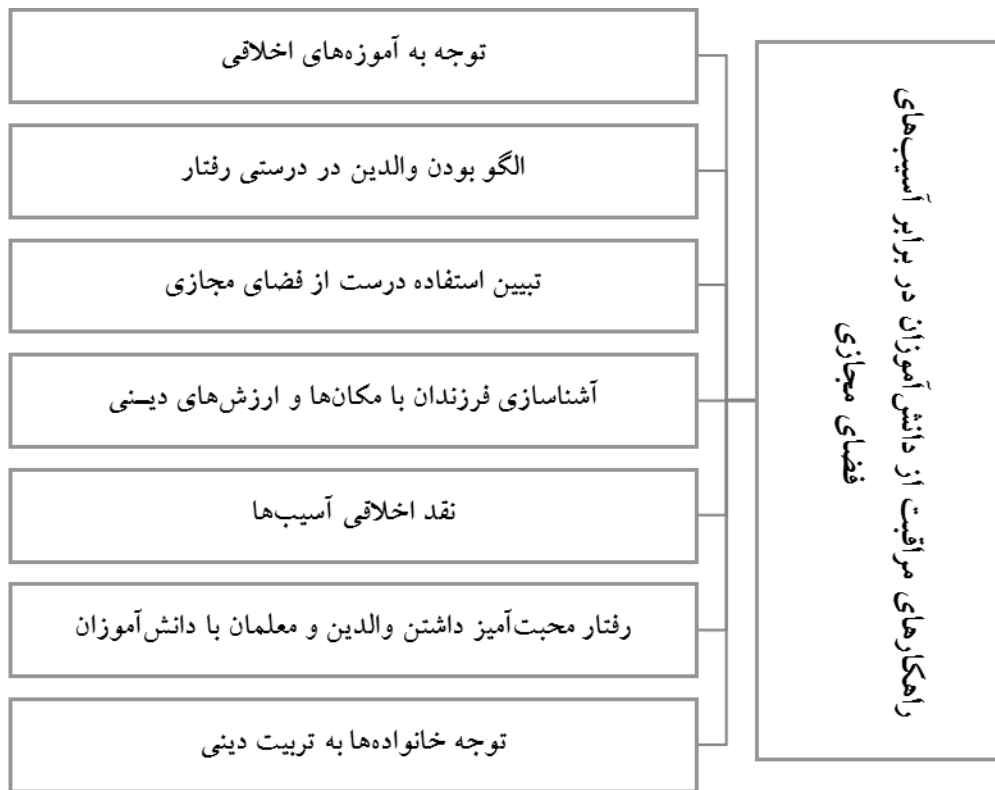
رفتار محبت‌آمیز داشتن یکی از مهم‌ترین و پایدارترین روش‌ها در حوزه آموزش و تربیت به شمار می‌آید. رابطه نزدیکی بین رفتار محبت‌آمیز والدین و معلمان با نگرش مثبت دانش‌آموزان نسبت به مقوله دین و مذهب وجود دارد. در این زمینه نباید از نقش مؤثر عواطف، محبت، خوش‌کلامی، الفت و مهربانی غافل بود (کریم، ۲۰۱۵).

۴-۲-۷-توجه خانواده‌ها به تربیت دینی

بر مبنای تعالیم دین اسلام، مسؤولیت سالم‌سازی محیط معنوی خانواده بر عهده والدین است؛ چنانکه خداوند می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ...»؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید، خود و خانواده خود را از آتشی که هیزم آن انسان‌ها و سنگ‌ها هستند، نگه دارید» (تحریم، ۶). طبق این آیه شریفه، در صورت رها شدن اعضای خانواده به حال خود، عاقبتی جز پیش رفتن به سوی آتش دوزخ نخواهند داشت؛ از این رو والدین باید برای تعالی روح اعضای خانواده و پیشگیری از افتادن آن‌ها در آتش دوزخ، آموزه‌های دینی را سرلوحه تربیت فرزندان خود قرار دهند.

یکی از مهم‌ترین مسائل تربیتی خانواده‌ها آشناکردن و آگاه ساختن فرزندان با کارکردها، آسیب‌ها، فرصت‌ها و تهدیدهای فضای مجازی است که البته این امر باید پیش از ابتلای فرزندان به مسائل نامناسب صورت بگیرد؛ یعنی پیش از آن که جسم و روح آن‌ها توسط آلودگی‌های فضای مجازی تسخیر شود و ذهن آنان به واسطه افکار باطل، مطالب غیراخلاقی و شبهات فراوان اعتقادی که از طریق رسانه‌ها انتشار می‌یابد، دچار آشفتگی گردد.

راهکارهای ارائه شده در جدول زیر ترسیم شده است:

نمودار (۲) راهکارهای مراقبت از دانش‌آموزان در برابر آسیب‌های فضای مجازی

نتیجه‌گیری

بررسی‌ها نشان می‌دهد که استفاده از فضای مجازی غیر از محاسنی که برای دانش‌آموزان دارد، خطراتی را نیز متوجه آنان می‌کند.

اعتیاد به فضای مجازی، از بین رفتن ارزش‌ها، شکاف میان نسل‌ها، سوءاستفاده‌های جنسی، گوشه‌گیری و انزوا، مهم‌ترین آثار منفی و نامطلوب استفاده از فضای مجازی برای دانش‌آموزان است.

والدین و معلمان باید تمام تلاش خود را به کار گیرند که از این آسیب‌ها و خطرهای جلوگیری به عمل آورند. موارد زیر را می‌توان بهترین و اثربخش‌ترین راه‌های مراقبت از این گروه حساس سنی در برابر خطرات فضای مجازی به شمار آورد:

توجه به آموزه‌های اخلاقی، الگو بودن والدین در درستی رفتار، تبیین استفاده درست از فضای مجازی، آشناسازی فرزندان با مکان‌ها و ارزش‌های دینی، نقد اخلاقی آسیب‌ها، رفتار محبت‌آمیز داشتن والدین و معلمان با دانش‌آموزان، توجه خانواده‌ها به تربیت دینی.

فهرست منابع

۱. قرآن کریم
۲. اکبری، ابوالقاسم و اکبری، مینا. (۱۳۹۰)، آسیب‌شناسی اجتماعی، تهران: انتشارات رشد و توسعه.

۳. رحیمی، محمد. (۱۳۹۰)، عوامل اجتماعی مؤثر بر شکاف نسلی؛ مطالعه موردی شهر خلخال. پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز.
۴. زنجانی‌زاده، هما. (۱۳۸۴)، «بررسی تأثیر اینترنت بر ارزش‌های خانواده در بین دانش‌آموزان»، مجله انجمن جامعه‌شناسی ایران، دوره ششم، شماره ۲، صص ۱۲۱-۱۴۶.
۵. صبوری خسروشاهی، حبیب. (۱۳۸۶)، بررسی آسیب‌های اجتماعی اینترنت، تهران: دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی.
۶. معین، محمد. (۱۳۷۱)، فرهنگ فارسی، تهران: امیرکبیر.
۷. رامپوری، غیاث‌الدین محمد. (۱۳۸۸)، فرهنگ غیاث‌اللغات، به کوشش منصور ثروت، تهران: امیرکبیر.
۸. باغبان، ابوالفضل و باغبان، سهیلا. (۱۳۹۵)، «تأثیر فناوری نوین اطلاعاتی بر آسیب‌های تربیت اخلاقی»، دومین همایش ملی آسیب‌شناسی تربیت اخلاقی در نظام آموزشی ایران، دانشگاه آزاد اسلامی واحد میبد.
۹. میدانی، سیما. (۱۳۹۱)، «شورای عالی فضای مجازی»، مهندسی ارتباطات، سال ۲، شماره ۱۹، صص ۶-۷.
۱۰. آذربخش، علی. (۱۳۹۱)، «رویکردی نظری به تأثیرات شبکه‌های اجتماعی بر تولید ملی و اشتغال در میان جوانان»، فصلنامه جوان و رسانه، شماره ۶، صص ۹۵-۱۱۶.
۱۱. رجایی یزدی، حمید. (۲۰۱۶)، اندیشنامه چیست؟، قم: طلوع مهر.
۱۲. ذکایی، محمد سعید و خطیبی، فاخره. (۱۳۸۵)، «رابطه حضور در فضای مجازی هویت مدرن؛ پژوهشی در بین کاربران اینترنتی جوان ایرانی»، فصلنامه علوم اجتماعی، شماره ۳۳، صص ۱۱۱-۱۵۳.
۱۳. فجری، علیرضا و فجری، محمد مهدی. (۱۳۹۶)، «راهکارهای صیانت از خانواده در برابر آسیب‌های فضای مجازی»، مجله اخلاق، سال هفتم، شماره ۲۸، پیاپی ۵۰، صص ۶۱-۸۲.
۱۴. هاشمی‌زاده، سیدرضا و انصاری نسب، بنیامین. (۱۳۹۶)، عصر مجازی: تأملی بر کارکردها و رویکردهای جامعه مجازی، تهران: انتشارات تیسرا.
۱۵. نیکخواه قمصری، نرگس و منصوریان راوندی، فاطمه. (۱۳۹۳)، «فضای مجازی تعاملی نوین فراروی ساخت هویت اجتماعی مطالعه موردی کاربران اینترنت در کاشان»، دومین کنفرانس ملی جامعه‌شناسی و علوم اجتماعی، تهران.
۱۶. دهخدا، علی‌اکبر. (۱۳۷۲)، لغت‌نامه دهخدا، تهران: دانشگاه تهران.

17. Holmes D (2005), Communication theory, media, technology and society, London
Thous and soaks; Sage publications.